

ПОСЛЕДНОТО ПРЕБИВАВАНЕ НА ЛЕВСКИ В ЛОВЕЧ СПОРЕД СПОМЕНИТЕ НА ЛОВЧАЛИИ

Не е тайна, че значителна част от биографията на Васил Левски е построена главно върху споменен материал, и то от лица от средите на социалната група, обединяваща бедните и средни собственици.

Изпаднали в несигурност за насъщния, те стават лесна плячка, проводници и изразители на „удобни“ истини, а степента на обърканост при тях достига до положение, при което често пъти не знаят какво искат и това може да се изрази като дребнособственически ирационализъм¹ – манипулативно използван след Освобождението главно от представителите на управленческия елит, участници в борбата за национално освобождение, за да оставят за историята спомени, повече или по-малко далеч от истината за събитията и процесите през упоменатия период. Носители на психиката на своята обществена група, те не успяват да отидат встрани от убеждението в правотата на тези, които са на власт и погрешимостта на всички останали. А това е, защото интересите на тази категория са в много голяма зависимост от конюнктурата и субективния фактор, обстоятелства, които не им позволяват да следват своя, самостоятелна, историческа посока.

Работа с материал от подобни източници при изясняване отделни страни от живота и делото на националния ни герой внася елементаризъм в проучванията и в повечето случаи не се отива по-далеч от наивно-учебнически изводи.

Убедеността в гореказаното може да се илюстрира в два момента от последните свободни дни на Васил Левски, намерили място в спомените на ловчалии.

Става дума за това каква информираност има сред членовете и съмишлениците на революционния комитет в Ловеч за последното пристигане и пребиваване на Левски в града и фаталната му среща с турски жандарми в местността Пази мост на около 8 км по посока към с. Къкриня. На пръв поглед доста прозаична тема. Но това е само първичното усещане. Внимателното вглеждане в същността на проблема и неговото правилно решаване ще доведе до изводи и постановки и ще даде отговор на редица други въпроси, включително и на предполагаемото, но недоказано предателство на Левски.

Известно е съдържанието на писмото на Левски до окръжния революционен център в с. Голям Извор от 12 декември 1872 г., в което, отчитайки сложната обстановка, създадена след арестите и разкритията в София, настоява куриерът да отиде в Ловеч и да уведоми единствено Никола Сирков за предстоящото му преминаване през града.² Това е според документа. От запазените спомени обаче лъха невъобразим хаос, създава се впечатление за загърбване на основни принципи, върху които е изградена и съществува организацията, за несъответствие с изискването за конспиративност. В порядъка на тези мисли и запазеното до днес излиза, че поне една дузина хора от Ловеч и региона са били наясно с предстоящото преминаване на Левски през града.

За него знаят троянците отец Давид и Ганко Маринов-Лисицата, поотделно и в различно време изпратени от Троян със специална мисия в Ловеч, обслужваща предстоящото пътуване. Нещо повече, според друг троянец – Васил Бочов, член на местния революционен комитет от 1872 г., именно Ганко Маринов, е уведомил на 23 декември 1872 г. Величка Хашнова за предстоящото пристигане на Левски след два дена и това, че ще отседне

в нейната къща: „Когато... заминаваше Дякона за Ловеч два дни по-рано бяхме изпратили Ганко Мариновъ-Лисичата, комитетски куриер, да отнесе писмо, че Левски ще отиде в Ловечъ... Писмото било предадено на Величка Хашнова, сестра на Маринъ п. Луканов.”³

За неговото пребиваване след пристигането в града знае и малкият ѝ брат Христо п. Луканов (по това време 18-годишен – б. м.), който по спомена на Никола Цвятков е ангажиран с осигуряване на безопасното напускане на Левски. „Той (Никола Цвятков – б. м.) отишъл с коня през Дръстене (крайна махала в Ловеч – б. м.) до кръстопътя по Севлиевското шосе (старото) и видял Христо Луканов и десетина момчета, които играели уж на топчета, но всъщност наблюдавали дали пътя е чист.”⁴

Голяма част от изследователите към днешна дата се обединяват около постановката, че за пристигането са уведомени само Мария и Никола Сиркови, в чийто дом, по спомените на Мария, на Бъдни вечер (24 декември – б. м.) отсяда Левски, облечен с турски дрехи! „По едно време влезе в пруста Николчо (Сирков – б. м.) и ми каза: „Марийке, стягай се, че тази вечер имаме скъп гостенин”. Почудих се кой може да бъде. Видях седнали в стаята на Левски – Христо Цонев и един турчин. Този човек беше Левски”.⁵ От спомена по безпорен начин се разбира, че и Христо Цонев-Латинеца се среща с Левски и на следващия ден е изпратен в с. Къкрина със специалната мисия да осигури посрещането и безопасното пренощуване на Апостола. Задача, която, също по спомени, той не изпълнява акуратно и около поведението на когото също тегне сянката на съмнение за добронамереност спрямо Левски.⁶

Пристигането на Левски не остава незабелязано и от Тошко п. Луканов и Лукан Цачев – Аджемооглу. В записките от разговора на д-р П. Стоянов с последния на 20 май 1901 г. той споделя: „Тошко (п. Луканов – б. м.) Лукан и Левски щели да отидат за Къкрина, но после решиха да пратят Никола Цвятков, а те да отидат на

втория ден, да отидат на визита на Латинеца за лов. Те ходили само около града и като предчувствие се върнали и узнали за Къкринското събитие.”⁷

Според друг спомен на Мария Сиркова за идването на Левски знаел и престарелият и завърнал се скоро от София, пратен там погрешка, поп Лукан Лилов, срещнал се с него в дома на дъщеря си Величка и разказал на Апостола за процеса в София.

Логиката на нещата налага да приемем, че с неговото пристигане и престой тука е запознат и Добри Койнов, известен повече като Малък Добри, на чисто име е извадено тескерето на Левски поради физическа прилика с него.

За това, че Левски е в Ловеч, знае и турският първенец от близкото село Острец (дн. с. Малиново – б. м.), който на 26 декември при разговор със своя приятел Димитър Попов, председател на Троянския революционен комитет и на когото е бил гост, споделя, че Левски е в Ловеч и се прави всичко възможно да бъде заловен: „На 26-ти декември пристигна в Троян известният в Ловешкото окръжие турчин Хаджи Есад ефенди... Той се установи на квартира у интимния си приятел Димитра Попов... В техния разговор тоя турчин (той е хаджи Есад ага – б. м.) му се доверява: „Аз вчера бях в Ловеч, когато се донесе на властта, че тоя пезевенк (Васил Левеки – б. м.) бил там и полицията взе всевъзможни мерки за улавянето му; всички пътища, улици и съмнителни къщи са запазени от шпиони и заптиета и вярвам, с божията воля и силата на Мохамеда, скоро ще бъде хванат”.”⁸

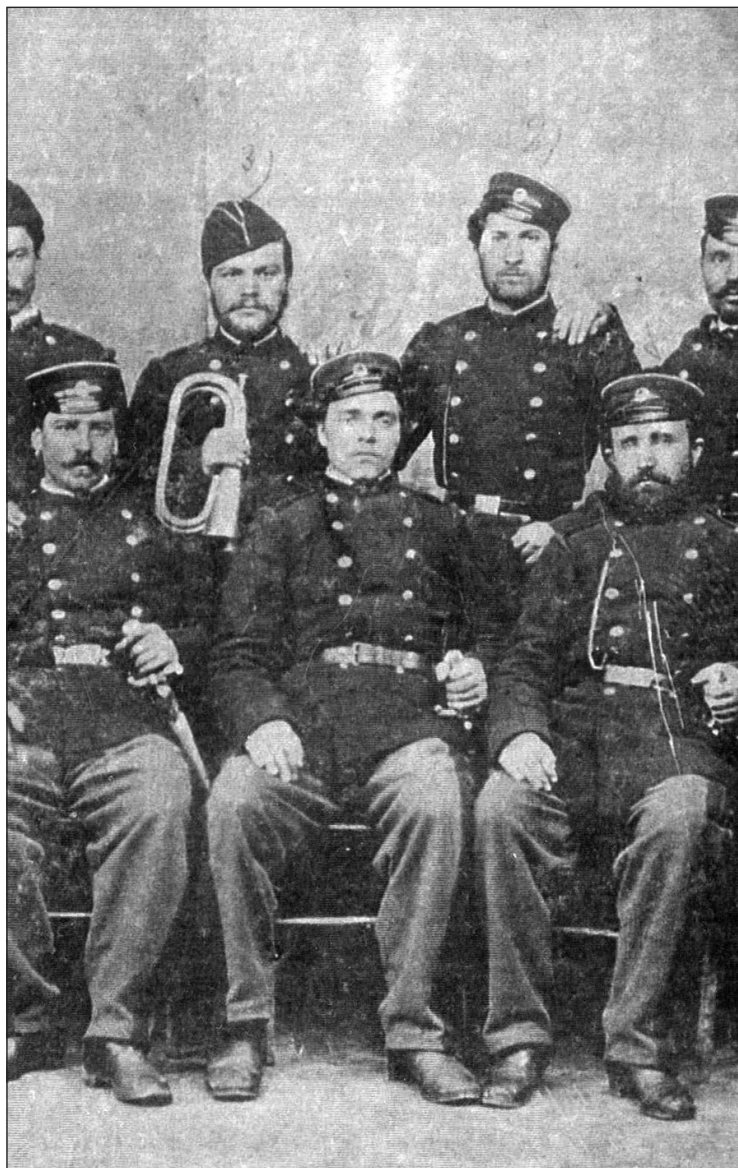
Един от последните, който си „спомня” за идването на Апостола в Ловеч по Рождество Христово и забележете, контакта му с поп Кръстю, е учителят Н. Тодоров. През 1926 г. на поставен от Д. Т. Страшимиров въпрос той предава разказ на близки на семейството му: „Последния път, когато Левски дошъл в Ловеч, Ната⁹ (Томева Джанкова – б. м.) слушала от Величка Хашнова, че тя е говорила на Левски за поп Кръстя, че е твърде близък с

турците, ходи в конака и готви нещо лошо за комитета в Ловеч и Левски да си няма работа с него, а той и отвърнал: „Тази вечер ще разчистя с него всички сметки”. Ната твърди, че у тях нея нощ имало скрити на тавана двама заптии. „Когато дошъл Левски, ядовито се разхождал и поискал сметка от поп Кръстя, последният казал, че ще донесе и предаде на Левски всичко в с. Къкрина, на което Левски се съгласил и си отишъл”.⁹

С това спомените не свършват, но по-нататъшното им изреждане е излишно. При това положение съвсем очевидно е, че много трудно би било да се отсее шиявата и открие рационалното зърно в това многообразие, да се намери здравата основа, върху която съвременният историк и изследовател да съгради сградата на истинността и точността. За съжаление, не са един или два случаите, когато умишлено се бяга от подобна развързка, за да бъде обосновано предварително заста и слабо аргументирана теза.

Другият момент е срещата на Левски с турски жандарми в местността Пази мост. Тук сложността идва от факта, че казаното от спътника на Левски Никола Цвятков се приема без нотка на съмнение в истинността му, като се преиначават или омаловажават някои положения в него, без да се отчита, че и тези спомени са записани в 1901 г. от д-р П. Стоянов, време достатъчно да избледнеят, а и обществената обстановка в страната е била доста сложна и по индиректен начин безспорно е оказала влияние върху съдържанието им.

В направените на 14 май 1901 г. записи от спомените на Н. Цвятков по интересуващия ни въпрос е документирано: „...до моста Пази мост Никола видял отдалеч един стражар на кон и обадил на Левски; Левски се отбил на страна от пътя...”¹⁰ В съхранения ръкописен препис в музея в Ловеч горният текст звучи по-различно: „Като стигнали до местността Пази мост, видели турски жандари на коне (без да уточнява колко са – б. м.) на 200-300

*Васил Левски (седнал в средата) сред другари в легията,
Белград, 1868*

крачки от тях.” На трето място Н. Цвятков споменава за двама жандари на кон. Има и четвърти вариант. Казани по различно време, пред различни личности, в този си вид те съвсем не носят белега на истината или, ако я има – кой може да каже коя е?

Вторият момент на противоречия е срещата на Пази мост и проведения разговор с жандарите или жандара – кой може да каже? „Един жандарин попитал Николча къде отива, той отговорил, че за Търново, попитал го за другия човек (Левски – б. м.) накъде отива. Николчо отговорил, че не знае. Заптийето попитало и Левски: „Кой си ти?“, Левски отговорил, че отивал на лозето си да види колко товара боклук са стоварили на лозето му.¹¹

В отговора на Левски се крие смуцаващо вътрешно противоречие. Нека оставим настрана факта, че районът е в землището на с. Горно Павликени и тук ловчалии нямат лозя, а и в по-нататъшното продължение на разговора Левски казва, че е от Ловеч и че познава заптийето, то не го ли познава. Кое е обаче това обстоятелство, което е наложило в дните на един от най-големите християнски празници Рождество Христово ловчалия (в случая Левски се представя за такъв – б. м.) в четири часа следобед, във времето на най-малкия ден от годината, да тръгне да проверява колко кола тор (или боклук са му стоварили според друг спомен – б. м.) при това на разстояние около осем километра от града? Защо е било необходимо Левски да избягва срещата със заптийетата (или заптийето), което би придало допълнително съмнение в тях, щом като има редовен, надлежно издаден, документ и да дава алогичен отговор на зададения му въпрос? А ако заптийетата са настоявали за документи, как би реагирал Левски, който има такъв, но той е до Търново и противоречи на предишния му отговор?

Няма обяснение и поведението на заптийетата. Пак според спомена тяхното любопитство се изчерпало с отговора на зададените въпроси и по живо и по здраво

двете страни се разделили, като всеки продължил по пътя си. В такъв случай на преден план излиза въпросът: Какъв е бил смисълът на допълнителните мерки, взети от турските власти и изпращането на патрулни двойки, щом като интересът на тези се свежда само да констатираят пътуването на двама души? Та нали техният обход е подчинен на една единствена цел – залавянето на Левски. Или запитиетата са били изключително добронамерени, което не бива да се изключва, или просто споменният материал не отговаря на истината. Най-сигурният начин при подобни ситуации да се разбере кой какъв е, е да се изискат и проверят тескеретата на пътуващите. При подобна проверка ще се изясни кой закъде пътува. Практиката в Империята е наложила щото в тескерето да се посочва крайният пункт, докъдето трябва да се стигне, посоката на пътуване, при продължителен преход – населените места, където тескерето трябва да се завери, ориентируващо – времето за пристигане до крайния пункт и физическите данни за лицето. Както вече споменахме, другото разминаване в случая е между отговора на Левски, че е от Ловеч и идва да провери колко боклук са стоварили на лозето му, и това, което е написано в тескерето – да пътува за Севлиево и Търново. В първия случай то просто не му е необходимо, а наличието на тескере обезсмисля отговора му.

От литературата знаем за изключителната съобразителност и хладнокръвие на Левски в подобни случаи, в действия, неподдаващи се на моментна паника и смущение. Споменът обаче опровергава подобно състояние на духа в този момент. Може само да гадаем за причините, но едно е безспорно – по всяка вероятност в Ловеч се е случило нещо, което е извело Левски от равновесие, той е изпаднал в криза, която не е могъл да преодолее и която се изразява в редица смущаващи негови постъпки по пътя към с. Къкриня и по време на престоя му в ханчето.

Горната случка има малко по-друго звучене в спомене-

ните, записани през 1925 г. от Христо Джамбазов, учител в близкото до с. Къкрина селище Брестово. Според него: „На шестия километър при Пази мост ги срещнал турският заптия от Ловешкия конак – Али ага, който се връщал от селата Павликени (дн. Горно Павликени – б. м.), Къкрина и Брестово. Той запитал Николчо Цвятков къде отива. Николчо му казал, че отива за Търново да си купува бакър, а другарят му бил търговец на сланина и отивал за Къкрина, Брестово и Агато̀во. Али ага се вгледал втренчено в пътниците и си отминал, без да им каже нещо.”¹²

В книгата си „Княжество България” Г. Димитров предава по следния начин въпросното събитие: „На 26 декемврий часът 10 по турски надвечер Левски тръгнал за Севлиево-Търново, придружен от Никола Цвятков, който го застигнал във от града. В пътя срещнали едно познато на Никола заптие, но Левски още отдалеч се отстранил и когато попитало заптието „Кой е този човек, гдето остави пътя?”, Никола отговорил: „Пътник, застигнах го, повървахме малко и се отдели”.¹³

Необходимо е да припомним още едно становище – това на проф. Ив. Унджиев, който без да се задълбочава, прави доста странно обобщение по повод срещата и проведения разговор. Според професора „В местността Пази мост те забелязали (Левски и Н. Цвятков – б. м.) още отдалече две заптиета, които се прибирали в Ловеч. Апостола спокойно се отбива от пътя и тръгва на юг към лозята. Повърхностният интерес на султанските служители към двамата пътници е задоволен: Николчо им казва, че пътува за Търново, а спътникът му – за лозето си, за да провери колко тор са му докарали.”¹⁴

Противоречиви и несигурни, спомените, отнасящи се до цитираните по горе случаи, въвеждат в заблуждение, явяват се условие и предпоставка за размиване и размиване с историческата действителност, при което нито един от изследователите не би могъл да твърди за досто-

верност в проучванията си. Нещо повече. Нароилите се в последно време публикации с избирателно използване на споменен и документален материал са поредното доказателство за безмилостното и угодническо експлоатиране на темата за Левски, за неспособността на голяма част от авторите да се потопят в историческото време, което е породило и в което протичат събитията, а това предопределя и практически лишава обосновките им от обективност.